

Асылбеков Е.С.,* Торгаутова Ш.А.

тарих магистрі. А.П.Чехов атындағы № 21 жалпы орта мектебі, Шымкент, Қазақстан
тарих магистрі. «Рухани жаңғыру және Қазақстан халқы Ассамблеясы»
орталығының бас менеджері. М.Әуезов атындағы ОҚУ,

«МИРАС» рухани жаңғыру академиясының жетекшісі. Шымкент, Қазақстан

XX Ғ.АЯҒЫ-XXI Ғ. БАСЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰРАМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Автор корреспондент: asylbek_516@mail.ru

Түйін: Мақалада XX ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап бүгінгі күнге дейінгі аралықтағы Оңтүстік Қазақстан халықтарының, оның ішінде ұлттық құрамның демографиялық көзқарас тұрғысынан және демографиялық өнімсіз өсу тарихының кейбір проблемалары талқыланады. Ұлттардың жалпы өсіміндегі кемуі мен көбеюі демографиялық процес ретінде бірқатар ұлттардың тарихи Отанына эмиграциялануымен және өсімдегі депопуляциялық жағдайдың орын алуымен түсіндіріледі. Дегенмен ұлт болашағын, ұрпақ ертеңін Қазақстан болашағымен байланыстырған ұлттар, әсіресе өзбек, тәжік, эзербайжан, түрік, кавказ халықтарының жалпы өсімінде өсу байқалады. Жалпы облыстың ұлттық құрылымын әлеуметтік демографиялық тұрғыда талдайтын болсақ, онда Шардара, Отырар, Қазығұрт, Созақ, Бәйдібек аудандарының халқы моноэтникалықта, Сарыағаш, Түркістан, Арыс, Мақтарал аудандарының халқы полиэтникалық деңгейде қалыптасып отыр. Ал Сайрам ауданында жергілікті ұлттың үлес салмағының төмендігі байқалады.

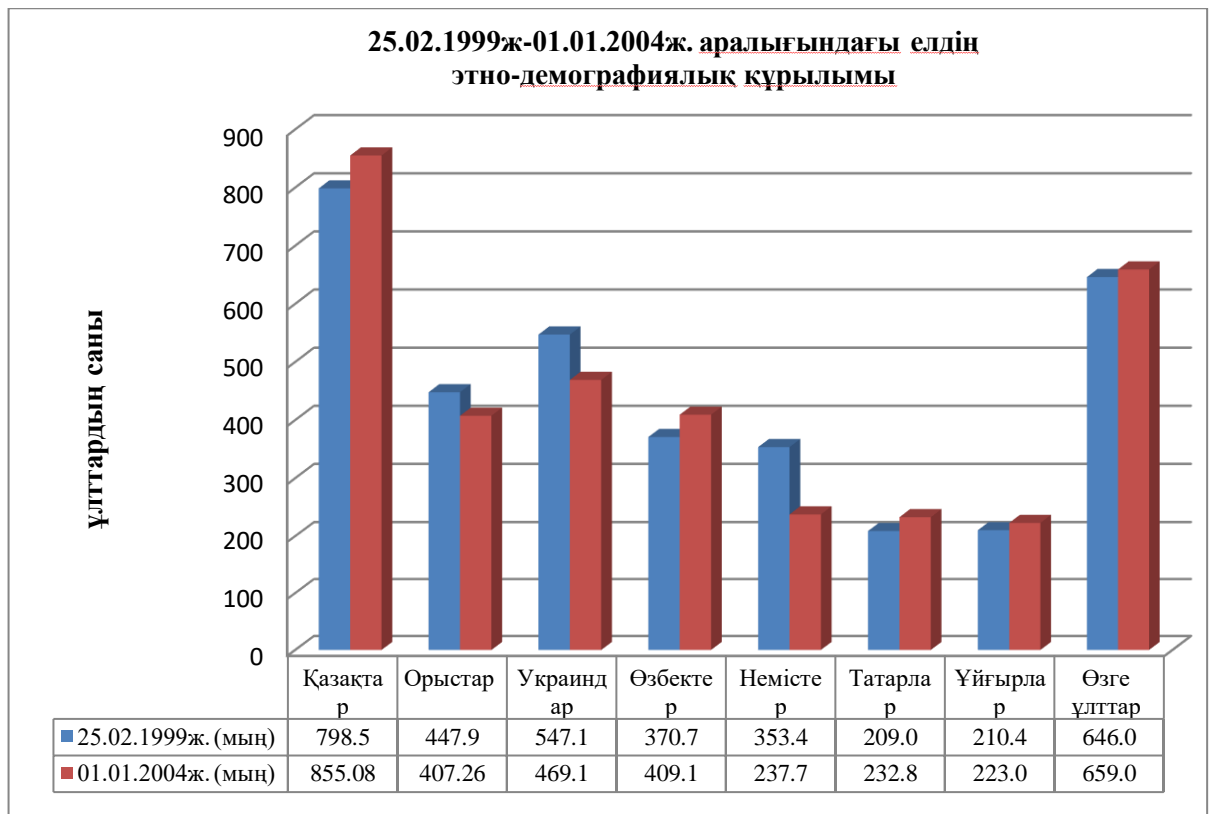
Кілт сөздер: халықтар, Оңтүстік Қазақстан, эмиграция, ұлттар, демографиялық өсу

Кіріспе: Оңтүстік Қазақстан облысы да Қазақстан республикасының біртұтас территориялық аймағы ретінде көпұлтты құрылымға ие. Дегенмен Оңтүстік Қазақстан облысы республикадағы өзге аймақтарға қарағанда өзіндік мәдени, өндірістік, ұлттық ерекшелігі бар аймақ және мұнда жергілікті ұлттың басымдығымен бірге, оның облыстағы өзге ұлттармен өзіндік колоритін сақтай отырып, қоғамның экономикалық, саяси, рухани, әлеуметтік жүйелеріндегі аспектіде интеграциялануы тән.

Теориялық талдау. Оңтүстік Қазақстан облысы халқының этникалық құрылымын талдаудағы ерекшелік ондағы ұлттардың әлеуметтік демографиялық потенциалын анықтаумен қатар, соңғы жылдары өзектілігі кемімей тұрған ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін деңгейлік дамытудағы қажеттіліктен туындап отыр. Қазақстан республикасында 1999 жылы орын алған жалпы халықтық санақтан кейін елдің этно-демографиялық құрылымы төмендегідей сипатта, яғни:

1 кесте. Ұлттардың саны

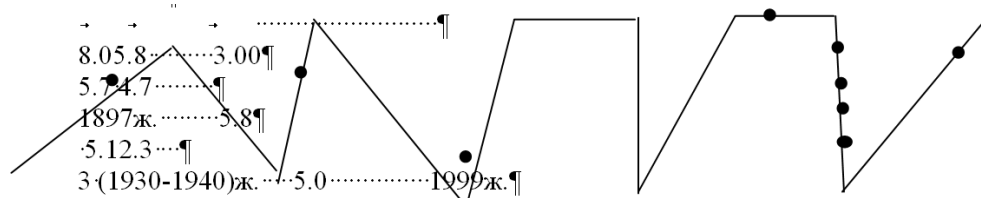
25.02.1999ж.		01.01.2004ж.	
Қазақтар	798,5 мың	855,08 мың	
Орыстар	447,9 мың	407,26 мың	
Украиндар	547,1 мың	469,1 мың	- 10,5%
Өзбектер	370,7 мың	409,8 мың	
Немістер	353,4 мың	237,7 мың	
Татарлар	209,0 мың	232,8 мың	
Ұйғырлар	210,4 мың	223 ң	- 6%
Өзге ұлттар	646,0 мың	659,0 мың	

Жоғарыдағы кестеден көретініміз, ол жекелеген ұлттардың жалпы өсіміндегі кемуі мен көбеюі демографиялық процес ретінде бірқатар ұлттардың тарихи Отанына эмиграциялануымен және өсімдегі депопуляциялық жағдайдың орын алуымен түсіндіріледі. Дегенмен ұлт болашағын, ұрпақ ертеңін Қазақстан болашағымен байланыстырған ұлттар, әсіресе өзбек, тәжік, әзербайжан, түрік, кавказ халықтарының жалпы өсімінде өсу байқалады. Бір жағынан аталған ұлттардың жылдан жылға еселеп өсуі олардың дүниеге ұрпақ келтіру санасындағы демографиялық саясаттың орын алуында жатыр.

Тәжірибелік бөлім. Сонымен бірге ел Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан жуық мерзімдік уақыттарда 20 миллиондық межеге жетуі тиіс деген ой қозғап отыр емес пе. М.Тәтімов «бұл жағдай жүзеге асуы үшін еліміз жылына 2 миллион адамға артуы тиіс». Жалпы Қазақстан территориясындағы халықтың өсімі, елдің тарихи әлеуметтік дамуын қоса алғандағы М.Тәтімовтың сызбасы бойынша мынадай:

2010 ж.

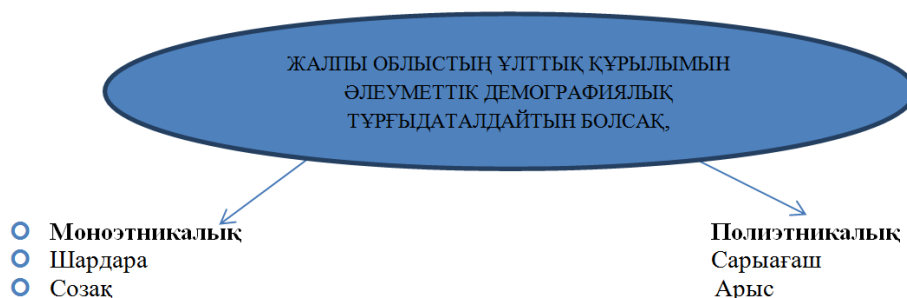
Аталған сызбадан көретініміз, ол еліміздің ұлттық қозғалысындағы табиғи өсімнің жылдан-жылға төмендеп, ондағы демографиялық жарылыс тек 1960 жылдарға дейін орын алып, бұл процестің біртіндеп құлдырауы еді. Мұндағы ерекшелік елдің әлеуметтік-саяси өміріндегі тарихи моменттермен байланыстылығы. Енді кезектегі мәселе, ол жалпы ұлттық санақтан кейінгі облыс халқының ахуалы еді.

1999 жылғы Оңтүстік Қазақстан облысының ұлттық құрылымы және бес жыл ішіндегі халықтың қозғалу динамикасы

.....1999ж.....2000ж.....2001ж.....2002ж.....2003ж¶
 облыс бойынша1975,6.....2004,8.....2050,7.....2078,5.....2110¶

халықты құраса, онда мұндағы халықтың ұлттық құрылымына келер болсақ, онда 1999 жылғы жалпы халықтық санақтың мәліметтері бойынша облысымызда қазақ ұлты – 55,8%, орыс ұлты -15,3%, өзбек ұлты – 15,6%, әзербайжандар -1,5%, татарлар -1,9%, тәжіктер -1,1%, украин ұлты -1,8%, кәрістер -0,6%, немістер -1,4%, ұйғырлар -0,2%, шешендер -0,2%, гректер -1,1%, белорустар -0,2%, башқұрттар -0,1%, қырғыз -0,1%, армяндар -0,1%, мордва -0,1%, молдавандар -0,1%, еврейлер -0,1%, басқа ұлттар -1,3% құрауда.

Жалпы облыстың ұлттық құрылымын әлеуметтік демографиялық тұрғыда талдайтын болсақ, онда Шардара, Отырар, Қазығұрт, Созақ, Бәйдібек аудандарының халқы моноэтникалықта, Сарыағаш, Түркістан, Арыс, Мақтарал аудандарының халқы полиэтникалық деңгейде қалыптасып отыр. Ал Сайрам ауданында жергілікті ұлттың үлес салмағының төмендігі байқалады.

Сонымен бірге Оңтүстік Қазақстан облысындағы демографиялық ахуалдың жағымды бағытта қалыптасуына, ондағы жалпы өсімнің өсуіне елімізге қоныстанып отырған оралмандардың тигізер ықпалы зор.

Жалпы Қазақстан республикасында оралмандар категориясының қалыптасуына негіз болған жағдай, ол барлығыңызға мәлім еліміздің тәуелсіздік алуы және әлемдік өркениетте өзіндік қолтаңбасы бар саясатпен экономикалық тұғырнаманы қалыптастыруға ұмтылуындағы жағдайлар тізбегі еді. Оралмандар категориясының қалыптасуына ел тәуелсіздігіне келетін болсақ, онда Қазақстан республикасы және оның тұрғылықты халқы қазақ ұлты өзінің әлеуметтік тарихи өмірінде небір зобалаңды басынан өткергені ақиқат. Міне сол тарихи нәубеттер салдарынан елімізден қазақ ұлтының алыс және жақын шетелдерге ауа көшкені рас болса, онда бүгінгі оралман статусына ие қазақ сол елмен қайта қауышқан қазақ екендігі даусыз. Оның үстіне тарихи жағдайларға байланысты қазағы қалың қоныстанған территориялардың өзге елдердің еншісіне байланып кете барғаны. Даулы жер қатынастары орын алған елдер қатарына Өзбекстан, Ресей, Қытай елдерін алсақ, онда тап осы елдерде шетелдердегі қазақ диаспорасының басым бөлігі шоғырлана қоныстанған екен.

Ал шетелдегі қандастарымызбен мәдени- әлеуметтік байланысты жолға қою 1992 жылдан бері қызмет етіп келе жатқан Дүние жүзі қазақтары қауымдастығы ұйымының функционалды іс-әрекеті аясына тиісті. Сонымен бірге оралмандарды қоныстандыру мен ел жағдайына бейімдеу шарасы Көші-кон және демография агенттігі тарапынан жүзеге асып отыр.

Ал еліміздің әлемдік аренадағы саяси және экономикалық қауіпсіздігі тұрғысынан келетін болсақ, онда Қазақстан жақын болашақта демографиялық өсімге қол жеткізуі тиіс.

Қорытынды. Аталған жағдай еліміздің экономикалық-өндірістік өрлеуі тұрғысынан да белгілі бір қажеттілікті талап етіп отыр. Осындай қордалы, келелі мәселелерді шешу үшін Қазақстан алыс және жақын шет елдердегі ұлттың өкілдік шоғырына арқа сүйеуге мәжбүр. Өйткені еліміздің жергілікті халқы белгілі және белгісіз себептерге сай көбеймей отыр. Тағы бір басымдық ол оралмандардың мәдени-рухани процестерде әсіресе ұлттық діл, дін, тіл мәселесіндегі беріктігі. Сондықтан кейінгі жылдары ел халқының санын

көбейтуде оралмандарды көптеп тарту керек деген сөз жиі айтылуда оның үстіне қоныстанушы оралмандардың үштен бірі Оңтүстік Қазақстанды таңдайды екен.

Сонымен Оңтүстік Қазақстан облысының ұлттық демографиялық құрылымының полиэтникалық бағыттағы қалыптасу тарихының тамыры тереңде екендігі және бүгінгі дағдарысты жағдайдан демографиялық саяси-әлеуметтік негізін қалыптастыруда мемлекеттік патронаждық саясаттың қажеттілігі еді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Казахстанская правда «Пять лет после общенародной переписи» 2004г. №43
2. М.Тәтімов «Денсаулық», №12.2003 ж. «Қазақтар қайтсе көбейеді» (3бет
3. Алексеев А.Б. «Население дореволюционного Казахстана», А. 1981г.
4. Асылбеков А., Галиев А. «Социально- демографические процессы в Казахстане», А. 1989 г.
5. «Оңтүстік Қазақстанның демографиялық дамуы», Шымкент 2003ж.
6. «Оңтүстік Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуы», жылдық статистика, Шымкент 2004ж.
7. «Оңтүстік Қазақстан және оның аймақтары», Шымкент 2003ж.
8. Н.Әмзеұлы. «Демографиялық ахуалымыз». Шымкент келбеті. 24.09.2004ж.

Аннотация: В статье обсуждаются некоторые проблемы истории роста народов Южного Казахстана в том числе национального состава с демографической точки зрения и демографической непродуктивности, имеющие в промежутке с 99-х годов XX-го века до наших дней. В статье обсуждаются некоторые проблемы истории демографического и непродуктивного роста народов Южного Казахстана, в том числе национального состава, с 99-х годов XX века до наших дней. Убыль и воспроизводство национальностей в общем росте объясняется эмиграцией ряда национальностей на историческую родину как демографический процесс и возникновением растительной депопуляционной ситуации. Тем не менее, наблюдается рост национальностей, связывающих будущее нации, будущее поколения с будущим Казахстана, особенно узбекского, таджикского, азербайджанского, турецкого, Кавказского народов. В целом, если проанализировать национальную структуру области в социально-демографическом плане, то население Шардаринского, Отырарского, Казыгуртского, Созакского, Байдибекского районов формируется на моноэтническом уровне, Сарыагашского, Туркестанского, Арысского, Мактаральского районов. А в Сайрамском районе наблюдается низкий удельный вес местной нации.

Ключевые слова: народы, Южный Казахстан, эмиграция, национальностей, демографический рост

Abstract: There are considered some problems of growth history of nations in South Kazakhstan, the national structure by demographical view demographical unproductively, which take place within 99 years of XX th century till nowadays in this article. increase in nationalities linking the future of the nation, the future of the generation with the future of Kazakhstan, especially the Uzbek, Tajik, Azerbaijani, Turkish, and Caucasian peoples. In general, if we analyze the national structure of the region in socio-demographic terms, the population of Shardara, Otyrar, Kazygurt, Sozak, Baidibek districts is formed at the mono-ethnic level, Saryagash, Turkestan, Arys, Maktaral districts. And in Sairam district there is a low proportion of the local nation

Keywords: peoples, Southern Kazakhstan, emigration, nationalities, demographic growth